

LES TRADUCCIONS COM A EINA DE MODERNITZACIÓ
CULTURAL: EL PENSAMENT I L'ASSAIG A EDICIONS 62
(1962-1975)*

CARLES SANTACANA

*Grup d'Estudi d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals
(GEHCI-UB)
Universitat de Barcelona*

Aquest treball forma part d'un projecte¹ més ampli que vol analitzar la cultura catalana dels anys del tardofranquisme i, en concret, la reformulació d'una cultura que passava d'una fase resistencial a una etapa d'obertura i progressiva incidència en l'espai públic, que començava a obrir-se a debats sobre els diversos projectes que l'integraven, i que en definitiva encetava una etapa de dinamització impensable en els primers anys de la dictadura franquista. És evident que en aquest procés hi va tenir molt a veure l'empenta de diversos projectes editorials i, de manera molt significativa, l'aposta en alguns casos per facilitar al públic lector continguts universals en llengua catalana. Tant aquesta empenta com la decisió perquè prenguéssin una determinada direcció van tenir un valor determinant en l'evolució cultural catalana, que només és comprensible si prèviament es situen en el context social i polític en el qual es van desenvolupar. No cal insistir que la dictadura franquista havia suposat un retrocés absolut no tan sols en la difusió cultural en llengua catalana, sinó també en relació als continguts, que la censura s'havia cuidat de limitar enormement, procurant que, en els casos en què es pogués usar el català, se l'identifiqués amb el passat i el folklore. Tot i les prohibicions i les dificultats, sempre hi va haver intents de refer aquella cultura, però els avenços van ser parcials i molt limitats.

Situats en l'arrencada dels anys seixanta, van confluïr diversos elements que van modificar significativament el punt de partida dels anys quaranta (GINER, FLAQUER, BUSQUET, BULTÀ 1996). D'una banda, les iniciatives culturals que volien entroncar amb la tradició pròpia

1. Aquest text forma part del projecte de recerca PGC2018-098191-B-100 concedit pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats.

eren cada cop més nombroses, tot i que el seu impacte social era molt limitat, amb ínfima presència en els mitjans de comunicació de masses. Tot i això, el sorgiment d'apostes decidides en favor de la cultura catalana eren impensables les dècades anteriors, des del teatre de l'ADB i les formulacions del teatre independent, la irrupció pública d'una nova generació, ben present a la universitat des de 1957, i que irrompia amb una accentuada voluntat de trobar referents cosmopolites, en un context de gran difusió del marxisme al món occidental; la creació de *Serra d'Or*, veritable eix al voltant del qual va gravitar bona part de la nova fase, no només pels seus continguts, sinó també per la seva capacitat d'interrelacionar els agents culturals entre si, i aquests amb el públic a qui es dirigien. I un munt d'altres contribucions, com l'aparició d'un setmanari en català com *Tele/Estel*, el primer amb voluntat de presència àmplia al quiosc, amb totes les controvèrsies que es vulgui, o el mateix fet que uns empresaris engegessin Òmnium Cultural. És en el context d'aquest tipus d'iniciatives que caldrà avaluar el paper de les editorials i el món del llibre. D'altra banda, també cal situar alguns canvis en les directrius governamentals, que a l'inici de la dècada constataren que l'estratègia de desaparició absoluta de la cultura catalana havia fracassat en el seu objectiu més ambiciós, bé que sí havia assolit èxits parcials. Bo i mantenint el caràcter dictatorial, el règim va acceptar algunes possibilitats de difusió també impensables pocs anys abans, amb el propòsit de desvincular una aparent difusió de la cultura catalana de qualsevol identificació amb el renai-xent catalanisme. Fruit d'aquest intent de dissociació, explicat cruament en els informes secrets del Consejo Nacional del Movimiento (SANTACANA 2000), i fracassat al capdavant, s'explica la permissivitat d'algunes iniciatives, tot i que sempre estaven subjectes a l'arbitrarietat de les autoritats, actitud ben present en relació a l'autorització de les traduccions del pensament i l'assaig al català, que van començar a ser possibles arran de l'arribada de Manuel Fraga al Ministerio de Información y Turismo el 1962.

1. EDITORIALS I AGGIORNAMENTO CULTURAL

Si la postguerra més immediata havia suposat l'etapa de majors dificultats socio-econòmiques per al consum cultural, alhora que la fase de prohibicions més radical de la cultura catalana, des de mitjans cinquanta, però sobretot en els seixanta, el panorama era diferent en tots dos aspectes. Alhora, es produïa un relleu generacional que tenia característiques ben especials, atès que la nova generació tenia moltes dificultats per connectar amb uns mestres que no havien pogut fer la seva funció o eren inexistents (SANTACANA 2013), però que començava a manifestar-se amb veu pròpia i amb una voluntat de connexió amb el que passava al món, en una dècada en què tot semblava possible. En les seves memòries, Jordi Solé Tura recordava aquells primers seixanta tot dient «Amb la distància, tot allò pot semblar una febre d'adolescents, però en realitat era un esclat d'energies que no tenien punts de referència a casa nostra i els havien de buscar allà on fos, sense gaires elements per distingir entre la realitat i allò que ens presentaven com a tal, entre la necessitat de donar forma i contingut general a la nostra pròpia batalla i l'estretor de les nostres possibilitats immediates» (SOLÉ TURA 1999: 223). Confluïa en el temps la posada en marxa de projectes culturals més ambiciosos, en clau catalanista i/o democràtica i/o progressista, que posaven a prova els límits del que resultava acceptable per a les autoritats franquistes. Tot plegat significava un salt endavant, que promovia una modernització de la cultura catalana, urgent després de més de vint anys de prohibicions i d'un forçat resistencialisme, que comportava enormes dificultats o gairebé impossibilitava el diàleg amb la cultura europea de l'època. El fenomen editorial d'aquesta etapa és prou conegut, des de visions generals (LLANAS 2006) a algunes —poques— monografies d'editorials, com el cas de Nova Terra (MARÍN, RAMÍREZ 2004) o Pòrtic (SOPENA 2006), d'orientacions ben diferents. Tothom remarca la importància del fenomen, que es produïa amb característiques semblants arreu de la península, com mostren aportacions col·lectives panoràmiques (MARTÍNEZ 2015) o estudis més específics sobre els anys seixanta (MARTÍNEZ 2011; ROJAS 2013), una consideració a la qual podríem afegir per analogia el cas

del Portugal sota Salazar (MELO 2019), que seria interessant d'introduir en una dinàmica comparada.

En aquest context, l'assaig traduït suposava un triple salt. D'una banda, perquè significava pujar un esglaió més en un procés de normalització, que abans havia passat de la poesia a la narrativa, amb la represa de l'assaig autòcton en els cinquanta. Traduir assaig era la mostra més evident de voler construir una cultura completa, disposada a tractar tots els temes, i útil pels debats de la contemporaneïtat, justament el que el franquisme havia impedit des de 1939. També volia dir obrir la cultura als temes universals. I, per últim, va implicar que s'incorporaven temàtiques contemporànies, just el contrari del propòsit franquista d'identificar la cultura catalana amb una tradició arcaïtzant. De retruc, aquesta opció per un cosmopolitisme modern havia d'afavorir l'interès de la generació que estava incorporant-se a la vida pública aleshores (SANTACANA 2020). Aquest procés es produeix en paral·lel a novetats rellevants en el món universitari, que és un dels actors i destinataris alhora de tota aquesta acció editorial. Una primera fase de creixement del professorat, que és jove i de seguida pren actituds que topen amb el franquisme (expulsió arran de la solidaritat amb la Caputxinada el 1966), i creixement exponencial de l'alumnat. A la Universitat de Barcelona el 1965/66 hi havia 12.950 alumnes, i el 1974/75 eren 42.473; en el cas de Filosofia i Lletres de 2.368 estudiants el 1965/66 als 9.394 del 1973/74.

És per aquests motius que ens interessa una radiografia d'aquestes traduccions en el camp de l'assaig i el pensament, com a indicatiu d'un projecte més ampli. El que hem dit fins ara no descobreix res de nou. En moltes aproximacions generals s'hi fan referències, encara que en molts casos només fetes de passada. Hi ha, en canvi, un gruix d'aportacions sorgides sobretot de l'interès filològic, que consideren aspectes importants, com la censura, el paper dels traductors o la mateixa història editorial, amb grans especialistes com Mireia Sopena, Montserrat Barcardí, Manuel Llanas, Pilar Godayol, Jordi Cornellà-Detrell, i d'altres, així com de referències testimonials, com per exemple les de Josep Maria Castellet, Francesc Vallverdú o Josep Maria Piñol.

La nostra proposta es beneficia de totes aquestes aportacions, però es situa en un terreny més generalista, en relació a l'impacte de

les traduccions d'assaig en el món cultural de l'època. Centrem l'anàlisi a partir del catàleg d'Edicions 62 durant el franquisme per provar de fer-ne una radiografia bàsica, en tractar-se d'una de les propostes editorials més innovadores en aquest terreny en aquells anys, espai en el qual també caldria considerar amb característiques similars els catàlegs de Nova Terra i el d'Estela/Laia.

2. EDICIONS 62, UNA EDITORIAL CONFLICTIVA I COSMOPOLITA

Molt probablement l'editorial que representa millor i de forma més evident la irrupció d'un concepte nou en l'arrencada de la nova cultura catalana als anys seixanta és Edicions 62. Fundada l'any que figura en la seva denominació, va ser la fórmula de major èxit de públic entre les editorials en llengua catalana, tot i les enormes dificultats en què havia de desenvolupar-se, amb un lector potencial analfabet en la seva llengua, postergada de l'àmbit públic, molt significativament de l'ensenyament. D'altra banda, també és el projecte editorial que va incloure de manera més significativa les traduccions com un element prioritari. De fet, com explica Jordi Cornellà-Detrell, «A principis dels anys 60, el sector del llibre en llengua catalana va passar, pràcticament sense transició, d'un resistencialisme voluntarista gairebé semiclandestí a una etapa d'enorme eufòria caracteritzada per un auge sense precedents de l'activitat traductora» (CORNELLÀ-DETRELL 2013: 48). Un canvi de situació radical afavorit per l'autorització del ministre Fraga des de 1962 de la traducció de llengües estrangeres al català, i per un factor de tipus empresarial. Molts títols prohibits, i que a poc a poc serien autoritzats —tot i que sovint amb supressions— tenien els drets en castellà en mans d'editorials llatinoamericanes, que no havien previst aconseguir els drets de publicació en català; d'aquesta manera, les editorials interessades no tenien massa problemes per contractar els drets d'edició en català, i en ocasions podien avançar-se a una traducció castellana editada a Espanya. Aquest és un element tècnic rellevant, però és evident que, en la determinació de les editorials catalanes que van fer aquesta opció, pesava sobretot la voluntat de dotar l'edició en llengua catalana de tots els continguts dels clàssics

universals, passa necessària per a la normalització d'una cultura no subsidiària. I Edicions 62 s'hi va abocar, tant en relació al que denominem ficció com a allò que classifiquem com a no ficció. La combinació de tots aquests factors va convertir Edicions 62 en una empresa cultural de suma importància, imprescindible per a entendre el desenvolupament cultural català del tardofranquisme.

Malgrat l'evidència d'aquest lideratge, que destaquen totes les obres que s'endinsen en aquest període, també és cert que no comptem amb cap estudi sistemàtic a propòsit de l'editorial, potser per la magnitud que suposaria una anàlisi global de tota la seva trajectòria. Certament, disposem d'algún treball que situa 62 en el context de les editorials de l'època (LLANAS 2006) o alguna aproximació a la censura d'alguna de les seves col·leccions (SOPENA 2013), però la investigació no ha entrat a fons en una anàlisi del contingut de les seves edicions, i menys encara del seu impacte públic, cultural i polític. Sí que podem citar el tractament en relació a autors que van esdevenir peces importants en el seu catàleg, però són tractaments *ad personam*. D'altra banda, sovint la investigació s'ha orientat en major mesura cap a les col·leccions literàries d'allò que anomenem ficció, de manera que l'atenció a les publicacions de les ciències socials acostuma a generar menys interès. Justament aquestes són les més rellevants en aquest moment pel nostre projecte. Més enllà d'aquestes consideracions, cal constatar que, en el cas concret d'Edicions 62, sobresurt el material generat en relació al seu màxim responsable i orientador d'aquells anys. No només hi ha una notable biografia sobre Josep Maria Castellet (MUÑOZ 2006), sinó que fins i tot va ser objecte del III Simposi sobre literatura comparada catalana i espanyola (GALLÉN, RUIZ 2015). I, sobretot, comptem amb la seva extensa obra memorialística, que en bona mesura atén precisament a la seva tasca com a editor i la feina a Edicions 62, que esdevenen una font de notable interès (fonamentalment CASTELLET 1988, 2007, 2009, 2012). També disposem com a font dels catàlegs, especialment els editats en efemèrides especials (EDICIONS 62, 1979 i 1987), que van més enllà de la simple enumeració dels títols editats.

3. L'ASSAIG COM A VIA D'INTERNACIONALITZACIÓ

Com dèiem, Edicions 62 va fer una aposta decidida per incorporar al seu catàleg el pensament i l'assaig contemporani. Una aposta decidida, impulsada en bona part pel mateix Castellet, que s'interessava constantment per les novetats que sorgien a Europa, i que mantenia relacions directes amb molts editors i intel·lectuals d'arreu. En la cronologia estudiada, 62 va publicar set col·leccions que podríem considerar en l'àmbit del pensament i l'assaig: Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània (1965-1971), Biblioteca del Pensament Cristià (1964-1968), Blanquerna (1963-1971), El Cangur (1974-...), L'Escorpí. Idees (1968-...), Història social de la cultura (1966-1967), i Llibres a l'Abast (1962-...).

D'aquestes n'hi havia una dedicada en exclusiva a obres traduïdes: la Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània (1965-1971). També es podria considerar en aquest bloc la Història Social de la Cultura (1966-67), amb 6 volums, tots traduïts, però és un projecte que en realitat només consistia en diversos volums de tres obres: la *Història social de l'art i la literatura*, d'Arnold Hauser, la *Història social de la ciència*, de John D. Bernal, i la *Història social de la filosofia*, de Bertrand Russell.

En les altres coeccions el volum d'obres traduïdes en el període estudiat és divers:

Biblioteca del Pensament Cristià (1964-1969). 19 volums, dels quals 17 traduccions.

Blanquerna (1963-1971). 48 obres, de les quals 30 traduccions.

El Cangur (1974-...). Entre 1974 i 1975 va publicar 17 títols, dels quals 9 traduccions, que alternaven la narrativa i l'assaig. Eren reedicions en format butxaca d'obres que havien tingut èxit entre el públic.

L'Escorpí Idees (1968-...). 36 títols fins a 1972 (repren el 1978). En aquesta primera etapa hi havia 21 traduccions.

Llibres a l'Abast (1962-...). 125 volums fins a 1975, dels quals 67 traduccions.

Per a l'aproximació que ara proposem hem deixat de banda El Cangur, perquè es tractava de reedicions; i la Biblioteca del Pensament

Cristià i Blanquerna, perquè es dedicaven exclusivament al llibre religiós i/o teològic. Naturalment que es tracta d'una temàtica molt rellevant a l'època, amb els debats arran del Concili Vaticà II i les seves conseqüències més immediates, i de fet l'existència de les dues col·leccions n'és una bona prova. Constatem, a més, que el volum de traduccions en aquestes dues col·leccions era abassegador, amb un 89% i un 62% dels títols editats. Tanmateix, per acotar la recerca hem optat per les tres col·leccions amb més projecció en l'àmbit del pensament en general, que en algun cas també inclouen obres de temàtica religiosa. A saber: la Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània (BBCC), L'Escorpí (ES) i Llibres a l'Abast (LAB). I fonamentem l'anàlisi en els llibres realment publicats, que són els que van tenir impacte en el públic lector. És evident que això no significa estudiar completament el programa cultural de 62, que hauria d'incloure, per exemple, 44 llibres no autoritzats, 25 dels quals són traduccions de l'àmbit del pensament i les ciències socials. Els llistats que va fer públics l'editorial d'obres prohibides o publicades amb supressions és molt eloqüent (DDAA 1979: LII-LVI). De fet, la censura ha estat probablement una de les qüestions més estudiades en relació als projectes editorials d'aquests anys. En el cas de l'assaig de 62 és imprescindible l'estudi de Mireia Sopena, centrat en la col·lecció Llibres a l'Abast (SOPENA 2013), que mostra fins a quin punt elsensors actuaven de manera arbitrària. Els criteris eren molt elàstics, i responien a múltiples variables. Solien distingir en un mateix autor entre títols que consideraven de contingut més teòric o aquells altres que podien suscitar una lectura més explícitament política. Així, es podia prohibir *An essay on liberation* de Herbert Marcuse, autor del qual es van autoritzar altres obres. L'informe del censor (lector segons la nova terminologia) deia el 1969: «Contenido y tono, que en cada nuevo escrito de Marcuse parece hacerse más virulento, son inaceptables. El ensayo no añade nada en cuanto a ideas, a lo que se conoce de él» (SOPENA 2013: 151). També s'ha de tenir en compte que molts lectors/censors eren eclesiàstics, i eren més severs amb obres que podien contradir la dogmàtica catòlica que no pas en relació a d'altres temàtiques. També es constata que els informes dels lectors no sempre eren seguits per les autoritats, que en ocasions els consideraven massa permissius. I també es pot observar que els avatars polítics van incidir en els criteris sensors,

circumstància especialment constatable arran de l'estat d'excepció de 1969, que va provocar un enduriment dels criteris, amb mutilacions més àmplies a obres autoritzades, com per exemple tot un capítol de *Psicoanàlisi i política* de Marcuse. Fins i tot es va donar el cas d'alguna obra prohibida durant l'estat d'excepció i autoritzada posteriorment, com *Per una teoria de la nació*, de Robert Lafont.

Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi qualitativa paga la pena fer uns quants números. Alguns dels implicats ja van explicar que l'assaig traduït es venia poc. Castellet explica que per aquest motiu van tancar la Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània, i afirmava que un dels motius era que els lectors demanaven a una editorial catalana sobretot autors catalans, dels quals tampoc hi havia tanta oferta. I per altra banda, que aquests lectors s'havien acostumat a llegir en castellà els temes o autors universals. En les seves memòries poc formals d'un director literari, Castellet afirma: «Amb l'assaig, també: mentre es venien els llibres de Fuster, Candel, Benet, Badia, etc., vam haver de clausurar la col·lecció Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània els autors de la qual es deien: Bertrand Russell, Sigmund Freud, Antonio Gramsci, Niels Bohr, György Lukács, Emmanuel Mounier, Simone de Beauvoir, Albert Einstein, ect. És dur d'empassar, però la cosa va anar així» (DDAA 1987: 52). Les dades de la pròpia editorial indiquen que la col·lecció L'Escorpí no va tenir cap reedició en el període estudiat i la Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània només cinc. Era la lluita entre un projecte molt ambiciós, ateses les circumstàncies en què es desenvolupava, i la dura realitat. Sopena ha qualificat l'ambició del projecte editorial en el seu conjunt com «història d'un deliri» (SOPENA 2013: 148), i certament anava més endavant del que la societat catalana podia absorbir en aquell moment. És per això que la crisi que va viure l'editorial el 1969, quan el projecte de la Gran Enciclopèdia Catalana va amenaçar-ne la continuïtat, va obligar a deixar inèdits diversos títols que ja estaven preparats per a anar a impremta. No obstant, tot i que aquests llibres tinguessin poques vendes, no vol dir que no influïssin en un món cultural en construcció/reconstrucció, que partia d'unes xifres molt modestes, i que en la tipologia de títols aquí analitzats havia de competir amb col·leccions en castellà que també tenien vocació d'oferir llibres assequibles econòmicament d'autors i

temàtiques semblants, com per exemple la col·lecció de butxaca d'Alianza Editorial (1966) o Ariel Quincenal (1968).

Per avaluar les tres col·leccions considerades, cal prestar atenció primer de tot als autors traduïts. Ens estem referint a 112 obres, però no a 112 autors, ja que hi ha vint-i-un autors que van publicar més d'un títol, i que acaparen pràcticament la meitat del catàleg que estudiem. I si volguéssim filar més prim podríem remarcar els vuit que van ser objecte de traducció en un mínim de tres obres.

Quadre 1. Autors amb més d'un volum traduït a les col·leccions BBCC, ES, LAB (1962-1975)

<i>Autor</i>	<i>Obres traduïdes</i>
Herbert Marcuse (1898-1979)	7
Bertrand Russell (1872-1970)	6
Karl Marx (1818-1883)	4 (més 2 amb Engels)
Friedrich Engels (1820-1895)	4 (més 2 amb Marx)
Erich Fromm (1900-1980)	5
Simone de Beauvoir (1908-1986)	5
Teilhard de Chardin (1881-1955)	3
Emmanuele Mounier (1905-1950)	3
Jean Piaget (1896-1980)	2 (i una altre sobre ell)
Antonio Gramsci (1860-1937)	2
Jean-Paul Sartre (1905-1980)	2
György Lukács (1885-1971)	2
Karel Kosík (1926-2003)	2
Thomas Bottomore (1920-1992)	2
Vere Gordon Childe (1892-1957)	2
Claude Lévi-Strauss (1908-2009)	2
Norman Mailer (1923-2007)	2
Bertolt Brecht (1898-1956)	2

<i>Autor</i>	<i>Obres traduïdes</i>
Aleksandr Soljenitsin (1918-2008)	2 (tot i que un volum és de prosa)
Betty Friedan (1921-2006)	2 (obra en dos volums)
Sigmund Freud (1856-1939)	1 (i una altre sobre ell)

Font: Elaboració pròpia a partir de DDAA (1979), *Edicions 62. Mil llibres en català*.

Aquests vint-i-un autors responien a tipologies diverses, però en qualsevol cas a temes de gran impacte en aquells anys. D'una banda, hi ha clàssics marxistes inaccessibles fins aleshores (Marx i Engels), just en el moment d'auge d'aquesta doctrina tant a nivell polític com en l'àmbit de les ciències socials, així com els referents més contemporanis, des d'un pòstum Gramsci a la translació a l'anàlisi literària de Lukács o un Karel Kosík que va caure en desgràcia després de la primavera de Praga, molt compromès amb les disputes polítiques del moment. De l'altra, hi ha dos clàssics del pensament religiós (Mounier i Chardin), l'intel·lectual de referència del compromís contestatari —Sartre—, els autors de la contracultura (Marcuse), del feminisme (Beauvoir i Friedan), i dels enfocaments més novedosos de les ciències socials (Bottomore, Gordon Childe, Lévi-Strauss), a més de la psicologia de Piaget, Fromm i Freud, i un inclassificable Russell, de registres molt diversos. I les denúncies de les grans potències, amb el nordamericà Norman Mailer, crític amb la política del seu país, i Soljenitsin, l'escriptor crític amb la URSS, flamant Premi Nobel el 1970.

Interessa remarcar, com posa de manifest el quadre, que els autors eren majoritàriament contemporanis, vius en el moment d'edició de les traduccions, amb un notable impacte encara en els temes de debat del moment, especialment Marcuse, Fromm, Russell, Sartre i Beauvoir. Marcuse era el referent internacional de l'ala més esquerrana de l'escola de Frankfurt, alhora que també un referent de la implicació i el compromís polític dels intel·lectuals, en el seu cas dels filòsofs. Era l'autor de rabiosa actualitat en els anys seixanta, i molt especialment arran del maig francès. Les set traduccions de Marcuse es van publicar molt concentrades en el temps, entre el mític any 1968 i 1971. Cal

remarcar que excepte en el cas d'*Eros i civilització*, que es va traduir tretze anys després de l'obra original, la major part d'obres es van editar en català amb una mínima diferència en relació a la seva primera versió, aspecte que l'editorial posava de manifest en la publicitat d'algunes obres, especialment amb la publicitatíssima *La fi de la utopia*. Mostra de l'enorme interès que suscitava Marcuse, el mateix Josep Maria Castellet es va atrevir a escriure una *Lectura de Marcuse*, un dels pocs llibres d'aquells anys en què un autor local emprenia l'anàlisi d'una obra de tanta repercussió internacional. Un cas paral·lel és el de Erich Fromm, que també havia participat inicialment de l'escola de Frankfurt, encara que després en va ser crític. En el període que analitzem se l'associava a la defensa de la llibertat personal i cultural, molt involucrat en els moviments pacifistes contra la guerra del Vietnam. De les cinc obres del psicoanalista i filòsof alemany interessaven sobretot les dues que ja tenien més projecció: *La por a la llibertat* i *L'art d'estimar*, que van ser traduïdes amb un notable retard, catorze i deu anys respectivament. Cal dir, també, que van ser obres de força èxit de vendes si les situem en els paràmetres de l'època. (Paidós havia traduït al castellà *La por a la llibertat* el 1947 i *L'art d'estimar* el 1959). Menys predicament va tenir Sartre, que, tot i la popularitat de què gaudia en aquells anys, només va veure traduïdes dues obres: *Esbós d'una teoria de les emocions* i *Qüestions de mètode*. Curiosament, tampoc altres editorials catalanes van mostrar un gran interès en el filòsof francès que regnava al París de l'època (GODAYOL 2018). Edicions 62 va donar molta més difusió a la seva companya, Simone de Beauvoir, que havia escandalitzat la societat francesa el 1949 amb la publicació d'*El segon sexe*, convertint-se no només en una escriptora compromesa, sinó en un referent del que esdevindria el moviment feminista dels seixanta. El seu llibre estrella havia estat inclòs fins i tot a l'Índex de llibres prohibits del Vaticà. Beauvoir va ser una aposta forta de 62, que en va traduir cinc llibres el 1968 i 1969. Totes eren obres escrites abans de 1955, però havien estat proscrietes per l'Estat espanyol, i les úniques edicions en castellà eren a Llatinoamèrica. 62 es va atrevir a proposar-ne diversos títols, que van aparèixer amb mutilacions, però van poder arribar al públic. En tots els casos, 62 (Aymà també va publicar el 1966 i 1968 dues obres de Beauvoir en català) es va avançar a

les edicions en castellà editades a Espanya (CORBÍ 2010: 165-191). A més és especialment significatiu que *El segon sexe* aparegués amb un pròleg de Maria Aurèlia Capmany, que era el primer estudi sobre l'obra de l'autora francesa, i que apareixia en paral·lel a l'interès de Capmany pel feminisme, que ja havia manifestat clarament amb *La dona a Catalunya*, que havia publicat el 1966. Encara que en un sentit diferent del de Beauvoir, 62 publicà el 1965 els dos volums de la nord-americana Betty Friedan, *La mística de la feminitat*, que mostra fins a quin punt el paper social de la dona estava ben present al cap de Castellet (GODAYOL 2016: 143-157).

Un cas ben singular era el del longeu Bertrand Russell, tant pel personatge, com perquè es van publicar quan l'autor ja tenia més de noranta anys; va morir el 1970. En el seu cas, amb obres traduïdes de tipologia ben diferent, unes de caràcter eminentment científic, i d'altres orientades a la denúncia social, però en tots els casos amb la força mediàtica i l'autoritat moral de l'autor en els anys seixanta, convertit en un activista pacifista i en un constant polemista, que si bé havia fracassat en la llunyana Primera Guerra Mundial, tornava a tenir protagonisme arran de la crisi dels míssils de 1962 i els debats sobre l'energia nuclear. Així va publicar obres canòniques, però també va veure vetades altres propostes, com *Matrimoni i moral*.

A banda d'aquesta autors, amb obres de pensament d'impacte, l'altre gran interès dels editors de 62 va ser el marxisme. De fet, com va dir el sociòleg Salvador Giner «una novetat cabdal que aportà el decenni dels anys seixanta a la interpretació de la cultura catalana fou la irrupció del pensament marxista a les ciències socials» (GINER 1996: 107). I aquesta irrupció era especialment significativa per diversos motius, sobretot perquè tot allò vinculat al marxisme i al comunisme era per a la dictadura un anatema. I també cal considerar que les traduccions i la difusió del pensament marxista posaven a l'abast una eina per a reinterpretar la història i la realitat de la societat catalana. El primer pas va ser l'edició de les obres dels pares fundadors, com també amb llibres contemporanis. Els 10 llibres que es van publicar de Marx i Engels (quatre de cadascun i dos d'autoria compartida) van aparèixer entre 1967 i 1971, i la meitat van tenir el mateix traductor, Jordi Solé Tura. Es tractava de les obres més teò-

riques (el *Manifest comunista* va continuar prohibit molts anys i *El capital* no va ser traduït fins als anys 80) dels pares del marxisme, i ben segur que en aquelles circumstàncies el nom dels autors ja era un bon esquer editorial.

La introducció de Gramsci era molt significativa (GODAYOL 2017), amb un paper fonamental de Jordi Solé Tura, que en va fer la primera compilació, i que tenia especial transcendència en el context català per les implicacions de la definició de la cultura nacional i la cultura popular, i el paper dels intel·lectuals, reflexions que van generar una bona petjada entre els estudiosos catalans de l'època, que a la pràctica estaven assumint el paper d'intel·lectuals definidors d'una nova cultura catalana. En les seves memòries, Solé Tura explica que va ser ell mateix qui va proposar a Castellet la introducció del teòric sard, amb una primera antologia centrada en temes de cultura i literatura per tal de «no aixecar gaire la llebre» (SOLÉ TURA 1999: 229). Aquella primera antologia va tenir èxit, i es va traduir després al castellà, obrint pas a una difusió de Gramsci que va tenir una segona passa significativa amb una antologia política, basada en textos escrits de Gramsci a la presó «en un llenguatge especial per burlar la censura feixista, ens va ajudar a passar la nostra pròpia censura» (SOLÉ TURA 1999: 229). Cal dir que en aquestes traduccions de Gramsci sempre incloïen pròlegs del propi Jordi Solé Tura, on es remarcava la tria dels textos que s'havien aplegat. Més enllà de Gramsci, també es van traduir altres obres teòriques del marxisme, amb autors com el filòsof txec Karel Kosík (1926-2003), del qual es va traduir la seva *Dialèctica del concret* (original 1963, català 1971). Kosík estava en el centre de noves formulacions d'un humanisme marxista, i va topar amb el món soviètic quan el 1968 va donar suport a la primavera de Praga. L'intent del que es va anomenar socialisme de rostre humà, i el seu aixafament a mans de les autoritats soviètiques va promoure un debat molt viu a l'Europa Occidental, amb profundes escissions en els cercles culturals i polítics marxistes, també òbviament en l'àmbit català. En relació a aquesta qüestió trobem altre cop Jordi Solé Tura, que dos anys després dels fets va traduir l'*Informe Dubcek*, a més d'escriure'n també un pròleg. En aquest cas ja no es tractava de discussions teòriques, sinó que aquesta traducció suposava un plantejament polític clar.

Tota aquesta realitat editorial fou possible també gràcies als traductors, alguns que tot just començaven una carrera professional, com Manuel Carbonell, d'altres que van fer aquesta feina només com a substitució d'altres ocupacions, com Jordi Solé Tura, que curiosament va ser el traductor més prolífic en les col·leccions que hem considerat. Va traduir-ne 23 obres, a enorme distància de Jordi Monés, que va ser el segon en producció, amb set títols. També cal consignar traductors recurrents, com l'esmentat Manuel Carbonell, Miquel Adrover, August Gil Matamala, Josep Maria Palàcios, Miquel Martí i Pol, Francesc Parcerisas o Mireia Bofill. En alguns casos es tractava d'un encàrrec professional, però és ben sabut que en d'altres els mateixos traductors suggerien títols per afinitat amb les temàtiques o autors originals. Un nivell de vincle més intens entre autors traduïts i la cultura local es va vehicular a través dels pròlegs. Fou el cas especialment de la col·lecció Biblioteca Bàsica de Cultura Contemporània, que introduí com a criteri general que autors locals hi escrivissin pròlegs de presentació de l'obra. La tria era molt significativa, i posava en valor uns autors locals que «dialogaven» amb els grans noms de la cultura universal. Només com a exemple, Erich Fromm era prologat pel filòsof Francesc Gomà; Freud pel psiquiatre Delfí Abella; Bertrand Russell per Manuel Sacristán; Joseph Schumpeter per l'economista Fabià Estapé; Jacques Maritain per l'especialista en temes religiosos Josep M. Piñol; Emmanuel Mounier per l'activista catòlic-marxista Alfonso Comín; Simone de Beauvoir per Maria Aurèlia Capmany; Nikolau Pevsner per l'arquitecte Oriol Bohigas; Lévi-Strauss pel filòsof Eugeni Trias; Thomas Bottomore pel sociòleg Pinilla de las Heras o Gordon Childe per l'historiador i arqueòleg Miquel Tarradell. I l'omnipresent Castellet, que s'atrevia amb Luckács i Marcuse. A Llibres a l'Abast els pròlegs només van ser habituals en els dos primers anys, moment en què també van assajar una altra fórmula, consistent a completar alguns llibres de l'àmbit de les ciències socials amb una segona part amb estudis aplicats al cas català. Per exemple, el llibre de Gaston Bardet *L'urbanisme* incloïa una segona part on l'arquitecte i urbanista Manuel Ribas Piera feia una història recent de la urbanística als Països Catalans, o les aportacions d'Ernest Lluch i Eugeni Giral al volum d'Alfred Sauvy *La població*, o el de Casimir Martí al volum d'Henri Arvon sobre *L'anarquisme*.

4. PER CONTINUAR

La sintètica radiografia exposada fins aquí pretén situar el fenomen concret de les traduccions de la no ficció al català en el context del desenvolupament de la cultura catalana durant el franquisme. Els títols i els autors que es van editar són una mostra evident que una part dels agents culturals no havien donat per perduda la possibilitat de projectar un programa de cultura catalana nacional i moderna, gràcies a unes traduccions que permetessin connectar directament amb els debats contemporanis de la cultura universal. Per tant, va ser un element decisiu en la modernització de la cultura catalana, i en la imatge que volia projectar. Alhora, resseguint els actors implicats —direcció editorial, traductors, prologuistes— es constata que la gran majoria formaven part de les generacions de la postguerra, amb escassa connexió amb la generació de preguerra, absent com a traductors o prologuistes. Una constatació que inclina a pensar que també bona part dels lectors podien identificar-se amb la nova generació, molts d'ells universitaris. És interessant d'assenyalar que algunes traduccions van aparèixer poc temps després de les obres originals, generant una sensació de modernitat molt important per a una cultura molt precària, en ple debat entre la recuperació de la tradició i la incorporació d'una modernitat cosmopolita. Tanmateix, els límits d'aquesta aposta van ser també molt evidents. Les traduccions van ser un fracàs editorial des del punt de vista econòmic i van tenir una circulació escassa, però qualitativament decisiva en el món universitari, que estava creixent enormement, però no van reeixir a superar la identificació del català amb allò local i el castellà amb allò universal. Queda pendent de desenvolupar un aspecte rellevant per completar aquesta panoràmica, que és l'avaluació sistemàtica de la recepció real d'aquestes obres. Sabem que l'aparició d'algunes d'aquestes obres va ser seguida i va generar debats en alguns cercles, com per exemple les traduccions de textos marxistes en publicacions legals i clandestines. I que en alguns casos hi va haver importants —per comparació amb la precarietat habitual— campanyes publicitàries, però ens cal una avaluació de la seva presència en els grans mitjans de comunicació i el seu ús real en el món universitari. Ho provarem en un proper article.

BIBLIOGRAFIA

- BACARDÍ (2012): Montserrat Bacardí, *La traducció catalana sota el franquisme*, Lleida: Punctum.
- BACARDÍ, GODAYOL (2017): Montserrat Bacardí, Pilar Godayol (eds.), *Traducció i franquisme*, Lleida: Punctum.
- CASTELLET (1988): Josep Maria Castellet, *Els escenaris de la memòria*, Barcelona: Edicions 62.
- CASTELLET (2007): Josep Maria Castellet, *Dietari de 1973*, Barcelona: Edicions 62.
- CASTELLET (2009): Josep Maria Castellet, *Seductors, ilustrats i visionaris. Sis personatges en temps adversos*, Barcelona: Edicions 62.
- CASTELLET (2012): Josep Maria Castellet, *Memòries confidencials d'un editor. Tres escriptors amics*, Barcelona: Edicions 62.
- CORBÍ (2010): María Isabel Corbí, «Simone de Beauvoir en España: sus obras traducidas y su recepción en la prensa», *Feminismo/s*, núm. 15, p. 165-191.
- CORNELLÀ-DETRELL (2013): Jordi Cornellà-Detrell, «L'auge de la traducció en llengua catalana als anys 60: el desglaç de la censura, el XVI Congreso Internacional de Editores i el problema dels drets d'autor», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 20, p. 47-67.
- CISQUELLA, ERVITI, SOROLLA (1977): Georgina Cisquella, José Luis Erviti, José A. Sorolla, *La represión cultural en el franquismo. Diez años de censura de libros durante la Ley de Prensa (1966-1976)*, Barcelona: Anagrama.
- DDAA (1979): DDAA, *Edicions 62. Mil llibres en català, 1962-1979*, Barcelona: Edicions 62.
- DDAA (1987): DDAA, *Edicions 62. Vint-i cinc anys (1962-1987)*, Barcelona: Edicions 62.
- GALLÉN, RUIZ (2015): Enric Gallén, José Francisco Ruiz Casanova (cur.), *Josep Maria Castellet, editor i mediador cultural*, Lleida, Barcelona: Punctum/Edicions 62.
- GASSOL, SOPENA (2017): Olívia Gassol, Mireia Sopena, «La cultura catalana, asediada. Un balance crítico de los estudios sobre la censura franquista», *Represura. Revista de Historia Contemporánea Española en torno a la Represión y la Censura aplicadas al Libro*, núm. 2 (nova època), p. 95-138.
- GINER, FLAQUER, BUSQUET, BULTÀ (1996): Salvador Giner, Lluís Flaquer, Jordi Busquet, Núria Bultà, *La cultura catalana: el sagrat i el profà*, Barcelona: Edicions 62.

- GODAYOL (2016): Pilar Godayol, «Dos clàssics del feminisme censurats», dins Laura Vilardell (ed.), *Traducció i censura en el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 143-157.
- GODAYOL (2017): Pilar Godayol, «Antonio Gramsci sota la dictadura franquista: les traduccions al català», dins Montserrat Bacardí, Pilar Godayol (eds.), *Traducció i franquisme*, Lleida: Punctum.
- GODAYOL (2018): Pilar Godayol, «Las traducciones catalanas de Jean-Paul Sartre», *Bulletin Hispanique*, núm. 120-I, p. 309-324.
- LLANAS (2006): Manuel Llanas, *L'Edició a Catalunya. Segle XX (1939-1975)*, Barcelona: Gremi d'Editors.
- MARÍN, RAMÍREZ (2004): Dolors Marín, Agnès Ramírez, *Editorial Nova Terra, 1958-1978. Un referent*, Barcelona: Editorial Mediterrània.
- MARTÍNEZ (2011): Jesús Martínez Martín, «Editoriales conflictives y disidentes en tiempos de la dictadura (1966-1975)», *Arbor*, núm. 747, p. 121-141.
- MARTÍNEZ (2015): Jesús Martínez Martín (dir.), *Historia de la edición en España (1939-1975)*, Madrid: Marcial Pons.
- MELO (2018): Daniel Melo, «"Se cambian los tiempos, se cambia la voluntad": edición, lectura y cambio cultural en el Portugal de los años sesenta», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 21, p. 15-45.
- MUÑOZ (2006): Teresa Muñoz Lloret, *Josep M. Castellet. Retrat de personatge en grup*, Barcelona: Edicions 62, 2006.
- ROJAS (2013): Francisco Rojas Claros, *Dirigismo cultural y disidencia editorial en España (1962-1973)*, Alacant: Publicaciones de la Universidad de Alicante.
- SANTACANA (2000): Carles Santacana, *El franquisme i els catalans. El Consejo Nacional del Movimiento, 1962-1971*, Catarroja: Afers.
- SANTACANA (2013): Carles Santacana, «Sobre las rupturas y las continuidades en los años sesenta», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 16, p. 31-52.
- SANTACANA (2020): Carles Santacana, «Entre jóvenes y viejos. El impacto del 68 en la reconstrucción de la cultura en Cataluña», *Pasado y Memoria*, núm. 21, p. 203-223.
- SOLÉ (1999): Jordi Solé Tura, *Una història optimista. Memòries*, Barcelona: Edicions 62.
- SOPENA (2006): Mireia Sopena, *Editar la memòria. L'etapa resistent de Pòrtic (1963-1976)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOPENA (2009): Mireia Sopena, «Intellectuals i pensament sota censura. Les traduccions de "Llibres a l'Abast" (1963-1977)», dins *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 1, p. 415-425.

- SOPENA (2013): Mireia Sopena, «"Con vigilante espíritu crítico". Els censors en les traduccions assagístiques d'Edicions 62», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 20, p. 147-161.
- SOPENA (2006): Mireia Sopena, «Le franquisme contra la pensée. L'essai français sous la surveillance de la censure franquiste», *Pandora. Revue d'Études Hispaniques*, núm. 6, p. 269-282.
- VALLVERDÚ (2013): Francesc Vallverdú, «La traducció i la censura franquista: la meva experiència a Edicions 62», *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 20, p. 9-16.
- VILARDELL (2016): Laura Vilardell (ed.), *Traducció i censura en el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.